

Науковий вісник • Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. — Науки: економіка, політологія, історія. — 2010. — № 2 (103). — 209 с. — Мови укр., рос.

Редакційна колегія

Соколов В. М. (головний редактор), д-р істор. наук, проф.; Рябіка І. Л. (зам. головн. ред.), канд. політ. наук; Делієва Я. Г. (відпов. секретар).

I. Економічні науки: Зверяков М. І., д-р економ. наук, проф.; Левицький М. А., д-р економ. наук, проф.; Матвеев С. О., д-р економ. наук, проф.; Осипов В. І., д-р економ. наук, проф.; Уперенко М. О., д-р економ. наук, проф.; Харічков С. К., д-р економ. наук, проф.

II. Політичні науки: Балабаєва З. В., д-р філософ. наук, проф.; Василенко С. Д., д-р політ. наук, проф.; Кармазіна М. С., д-р політ. наук, проф.; Коваль І. М., д-р політ. наук, проф.; Пахарев А. М., д-р політ. наук, проф.; Пойченко А. М., д-р політ. наук, проф.

III. Історичні науки: Демін О. Б., д-р істор. наук, проф.; Назарова Н. С., канд. істор. наук, проф.; Соколов В. М., д-р істор. наук, проф.; Солдатенко В. Ф., д-р істор. наук, проф., член-кор. НАН України; Стьопін А. О., д-р істор. наук, проф.; Хмарський В. М., д-р істор. наук, проф.

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського державного економічного університету 22 квітня 2008 року, прот. № 6.

Редакційна колегія затверджена Експертною Радою (Всеукраїнська асоціація молодих науковців) 4 квітня 2008 р., протокол № 2.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації — серія ОД, № 881 від 12 вересня 2003 року.

Збірник “Науковий вісник” зареєстрований президією ВАК України від 30 червня 2004 р. № 3-05/7 як наукове видання з економічних, історичних наук; зареєстрований президією ВАК України від 8 червня 2005 р. № 2-05/5 як наукове видання з політичних наук.

Затверджено Вченою радою Одеського державного економічного університету 26 січня 2010 р., прот. № 5.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8,
ОДЕУ
тел. в Одесі: (8-0482) 35-68-92

© Одеський державний економічний університет

5. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Укл. Н. В. Гузій — К.: ІЗМН, 2000. — 168 с.
6. Пономарев Я. А. Психологія творчества и педагогіка — М.: Педагогіка, 1976, — 280 с.
7. Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: Моногр. — К.: Поліграфкнига, 1996. — 406 с.

Резюме

В статті розглядаються особливості впровадження ідей творчества в педагогіку. Вивчено і проаналізовано досвід інтеграції ідей творчества в педагогічну теорію і практику. Приведено результати ретроспективного аналізу розвитку і становлення педагогіки творчества як галузі системи педагогічних наук.

Рецензент доктор истор. наук, профессор А. А. Степин

УДК

Ю. А. Конюшенко

ВИДАВНИЧА РОБОТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА ПРИ ІМПЕРАТОРСЬКОМУ НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

На сучасному етапі розвитку української держави, в умовах реформування системи освіти, корисним буде вивчення досвіду взаємовідносин освіти, науки та держави ХІХ - початку ХХ ст. Особливості цих відносин можна простежити на прикладі функціонування наукового осередку — Історико-філологічного товариства, що функціонувало при Імператорському Новоросійському університеті (далі ІФТІНУ). Невід'ємною складовою діяльності ІФТІНУ була видавнича робота. Її проведення було зумовлене необхідністю сприяти поширенню історико-філологічних знань серед громадськості. Вивчення саме видавничої діяльності ІФТІНУ має важливу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення, бо саме через видання друкованих праць членів товариства відбувалася популяризація тогочасних наукових досягнень.

Збірник, видання якого було започатковане товариством 1889 р., отримав назву "Літопис історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті", скорочено ЛІФТІНУ [1, с. 9].

Історіографія дослідження проблеми видавничої роботи ІФТІНУ належного висвітлення не отримала. Дореволюційні істори-

ки розглядали видавничу роботу товариства лише у контексті загальної діяльності ІФТІНУ [2]. У радянській історіографії є незначна кількість праць присвячених ІФТІНУ. Окремі з них висвітлюють історію ІФТІНУ лише як частину діяльності Імператорського Новоросійського університету [3], інші публікації у журналах та короткі замітки, надруковані у фундаментальних енциклопедичних виданнях дають лише короткі відомості про діяльність цього наукового товариства [4]. Попри правдиві дані відносно основних напрямів діяльності, названі публікації мають деякі неточності, пов'язані, очевидно, із обмеженням на той час колом використаних історичних джерел. Зокрема всі вони повідомляють лише про випуск 25 томів Літопису ІФТІНУ, хоча згідно архівних документів можна стверджувати, що під керівництвом Голови ІФТІНУ професора С. Г. Вілінського, 1916 р. були видані 26 і 27 томи ЛІФТІНУ [5, арк.167].

З 1991-го р., з проголошенням Україною незалежності, у вітчизняній історіографії розпочався якісно новий етап дослідження проблематики ІФТІНУ. У роботах Т. М. Попової [6] і О. З. Медалієвої [7] викладено нові уточнюючі відомості щодо історії функціонування та видавничої діяльності ІФТІНУ.

Таким чином, незважаючи на появу нових праць з історії ІФТІНУ, видавнича робота, що проводило це наукове товариство так і не стала предметом спеціального дослідження.

ІФТІНУ було створене 1888 р [8] і функціонувало при Новоросійському університеті відповідні юридичні норми університетської політики царського уряду у видавничій справі поширювалися і на нього. Згідно з § 2 ст. 1 Указу Сенату від 6 квітня 1865 р., всі видання наукових товариств звільнялися від попередньої цензури. Відповідальність за друковану продукцію цілком покладалася на університет [8, с. 5]. Звичайно науковці ІФТІНУ скористалися цим правом і з самого початку свого функціонування товариство активно розпочало видавничу діяльність.

Спочатку, це було можливим завдяки коштам, які товариство отримувало від членських внесків і читання публічних лекцій [1, с. 9]. Доповненням до каси товариства були кошти отримані від продажу наукових видань і відсотки нараховані за вкладками. Також кошти ІФТІНУ надходили у вигляді приватних пожертвувань. Саме вони поповнювали видавничий фонд, що створювало відносну самостійність від держави і давало можли-

вість товариству видавати збірники праць своїх членів. Надання фінансової субсидії від Міністерства народної освіти ІФТІНУ змогло виклопотати лише у 1897 р [9, с. 5].

Перший том збірника, завдяки надходженню до видавничого фонду 400 карбованців від проведення публічних лекцій, вийшов з друку вже у 1890 р., на другому році роботи ІФТІНУ [1, с. 9]. Його публікація співпала з 25-річним ювілеєм Імператорського Новоросійського університету і тому зрозуміло, що автори і редактори присвятили його саме цій події. У першому томі містилися, крім Статуту ІФТІНУ, звітів за 1889/90 р. та списку членів, спогади про видатного славіста, професора Новоросійського університету В. І. Григоровича, його статті і опис рукописів, що належали йому і були передані до Імператорського Новоросійського університету [10, с. 262]. Всього ж, за період 1890-1916 рр., було видано 27 томів ЛІФТІНУ [5, арк. 167 зв.].

Загалом у ЛІФТІНУ було опубліковано багато статей досить актуальних для суспільства і науки. Весь науковий матеріал Літопису друкувався лише російською мовою. Інколи, коли цього вимагав зміст — народні перекази, говірки чи повір'я були надруковані російським алфавітом з урахуванням української вимови, або текст був надрукований давньоруським, грецьким або латинським алфавітом.

Зміст ЛІФТІНУ спочатку не мав чітко визначеної схеми. Протягом усього часу видання збірника, він змінював не лише кількість розділів, але і їх назву. Змінювалися також і тематика видання. Пізніше була вироблена більш менш чітка схема змісту Літопису, але роки Першої світової війни, нестача коштів порушили усталену видавничу роботу ІФТІНУ. Протягом усього часу видання (1889-1916 рр.) незмінною була лише назва збірника “Літопис історико-філологічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті”.

Спершу ЛІФТІНУ мав два розділи — офіційний і неофіційний. В офіційному розділі, що мав назву “Літопис товариства”, розміщувалися щорічні звіти ІФТІНУ, списки членів, епітафії у зв'язку зі смертю вчених — членів товариства. У другому, неофіційному розділі, публікувалися лише дослідження членів товариства. Він мав назву — “Дослідження”. Так були побудовані II, IV, V і VII томи. Іноді слово “Дослідження” замінювали на “Матеріали”, як у III томі, а, наприклад, IV том, зовсім не мав

підзаголовків, а лише перелік розміщених у ньому статей. VII том мав вже три розділи: офіційний, що називався “Літопис товариства”, неофіційний — “Дослідження” та третій, що називався “Додатки”. В останньому містилися перелік видань ІФТІНУ і оголошення. З відкриттям Візантійського відділення і збільшенням кількості представлених в ІФТІНУ досліджень з історії та літератури Візантії, значна кількість аркушів ЛІФТІНУ відводилася працям саме цього напрямку. Іноді видавалися окремі томи збірника, що повністю були присвячені візантієзнавству. Так, наприклад, II, IV, VI і VII томи містили наукові статті членів товариства візантієзнавчої спрямованості, а у назві збірника значалося — “Візантійське відділення”.

З 1898 р., після заснування Візантійсько-слов'янського відділення, у VIII, IX, X, XIII, XVI томах у назві вказувалося “Візантійсько-слов'янське відділення”, але крім статей з візантієзнавчої спрямованості, містилися значна кількість праць слов'янознавчої тематики.

У жовтні 1898 р., на одному з засідань, Головою ІФТІНУ О. М. Деревницьким була внесена пропозиція про публікацію протоколів засідань товариства, які б містили стислий зміст читаних на засіданнях рефератів і дебатів з їх приводу [11, с. 6]. Пропозицію було прийнято і протоколи засідань ІФТІНУ були включені вже у VII том Літопису [12, с. 1]. Відтоді вони друкувалися майже у кожному наступному томі ЛІФТІНУ починаючи зі 106 засідання товариства, по 221 включно.

З 1900 р., з часу відкриття Педагогічного відділу при ІФТІНУ, у збірнику товариства розпочато друк статей з педагогіки. Починаючи з 1904 р. у світ вийшли XI, XV, XVIII, і XX томи ЛІФТІНУ із вказівкою — “Педагогічне відділення”, що містили виключно праці членів відділу і товариства, але лише за педагогічною тематикою.

У листопаді 1904 р. на честь 15-річчя діяльності товариства, Правління ІФТІНУ прийняло рішення видати спеціальний збірник, присвячений цій події. Ювілейний збірник був надрукований 1905 р. Він містив промови, виголошені на святковому засіданні проведеному 3 листопада 1904 р., а також список членів товариства і перелік доповідей, представлених на засіданнях ІФТІНУ за 15 років [13, с. 26-27].

1905 р., за розпорядженням Правління ІФТІНУ була видана окрема книга “Засідання Педагогічного відділу ІФТІНУ 2 квітня 1905 року з питання реформи середньої школи” [14], а у 1906 р., був надрукований XV-й том “Літопису”, у якому були опубліковані усі прочитані в ІФТІНУ реферати про необхідність проведення реформ і їх зміст. Ці видання свідчили про велике значення, що надавало ІФТІНУ проведенню реформ у сфері освіти.

З подальшим розширенням наукової діяльності ІФТІНУ, виникненням нових організаційних запитів і збільшенням витрат на видання, товариство потребувало відповідно і додаткової фінансової допомоги. Внески членів ІФТІНУ, кошти від читання публічних лекцій і від продажу видань вже не могли покрити усіх витрат. Правління товариства неодноразово зверталось до чиновників з проханням про фінансову допомогу. У відповідь на ці запити, у 1892 р., попечитель навчального округу звернувся до міністерства з клопотанням про надання урядової допомоги для ІФТІНУ. Однак міністр народної освіти відмовив, аргументуючи це відсутністю вільних коштів [15, арк. 4]. Безрезультативними виявилися і спроби звернення до Міністерства народної освіти у 1893 р. Правління ІФТІНУ із закликом “посилення видавничого фонду” [16, с. 9].

У 1896-97 рр. ІФТІНУ опинилося у доволі складному фінансовому становищі. На рахунку товариства на той час залишалося лише 47 карбованців [17, с. 12]. Відсутність коштів не дозволяло ІФТІНУ надалі проводити плідну роботу, а тим паче продовжувати видання свого збірника. Правління товариства знову вирішило попросити фінансової підтримки у міністерства.

Голова ІФТІНУ О. О. Кочубинський перебуваючи у Санкт-Петербурзі у січні 1897 р. звернувся до Міністерства народної освіти з доповідною запискою про надання товариству на видання вчених праць субсидії з коштів міністерства. Записка була схвалена і вже у лютому того ж року за дорученням міністра графа І. Д. Делянова в Одеському казначействі від 29 січня було відкрито кредит у розмірі 300 карбованців, на вищезазначені потреби [17, с. 9].

Однак цієї одноразової допомоги товариству вистачило лише для розрахунку з боргами за виданий у 1896 році VI том ЛІ-ФТІНУ, а також для публікації звітів за 1895/96 і 1896/97 рр. На видання статей, що повинні були увійти до VII тому “Літопису” коштів вже не вистачало. Правління ІФТІНУ дозволило

собі скористатися дозволом міністра І. Д. Делянова, який у січні 1897 р. під час спілкування з О. О. Кочубинським порекомендував товариству поновлювати подачу своєчасного клопотання кожного разу, як в цьому виникне потреба. Тож, у кінці листопада 1897 р. ІФТІНУ подало клопотання про виділення нової субсидії у розмірі 300 карбованців. У березні 1898 р. необхідні кошти були отримані [18, с. 5]. У 1899-1900 навчальному році ІФТІНУ знову одержало за своїм клопотанням звичайну субсидію у 300 карбованців і надзвичайну допомогу у 500 карбованців, а з 1902 р. товариству було надано підвищену субсидію у 500 карбованців. Саме така сума надалі виплачувалася міністерством у якості щорічної допомоги на видавництво збірників ІФТІНУ.

Отримання ІФТІНУ постійної фінансової субсидії дало змогу регулярно друкувати ЛІФТІНУ. За наступні 14 років, починаючи з 1902 р., товариство видало 17 томів Літопису.

Однак незважаючи на подібну допомогу час від часу товариство все ж стикалося з фінансовими проблемами і видання окремих томів (XII, XIX, XX і XXIII) збірника затримувалося у зв'язку з нестачею коштів. Ситуацію частково виправляли пожертви меценатів і додаткова фінансова підтримка. Так, у 1905-1906 академічному році ІФТІНУ отримало додаткову субсидію від Імператорського Новоросійського університету. Ця допомога у розмірі 400 карбованців була надана для друку спеціального видання 14 тому ЛІФТІНУ у якому містилися листи академіка П. С. Білярського, що зберігалися в Імператорському Новоросійському університеті [19, с. 6]. Суттєвою допомогою ІФТІНУ стала жертва дійсного члена товариства В. А. Орлова у розмірі 300 карбованців, що покрили видавничі розходи [20, с. 18].

У 1910 р. ІФТІНУ вдалося отримати ще одну додаткову допомогу. За клопотанням почесного члена товариства академіка В. М. Істріна, відділення російської мови і словесності Імператорської Академії Наук асигнувало 400 карбованців на видання збірника ІФТІНУ [21, с. 210]. Починаючи з 1914 р. ІФТІНУ постійно відчувало фінансові проблеми, що особливо негативно позначалися на видавничій роботі. Причиною цьому стали важкі воєнні часи Першої Світової війни. Через велике подорожчання паперу і друку Правління ІФТІНУ повинно було обмежити видавничу діяльність. Про це свідчать звітні матеріали. Так, наприклад урядова допомога на видавництво ЛІФТІНУ у 1914 р.

становила 500 крб., а собівартість накладу видання — близько 1500 крб [5, арк.129 зв.]. Вже у 1915 р., типографські замовлення, виконані для ІФТІНУ, перевищували наявну готівку каси товариства [22, с. 369] і воно змушене було знову звернутися до Міністерства народної освіти із клопотанням про надання одноразової допомоги у вигляді 2000 крб [5, арк. 129 зв.]. Так, у 1914 р. під редакцією професора М. Г. Попруженка розпочалася підготовка до видання XXV-го тому ЛІФТІНУ присвяченого В.І. Григоровичу. Але він вийшов у світ лише через два роки — у 1916 р. Цей том містив вступну статтю М. Г. Попруженка під назвою “Віктор Іванович Григорович в Одесі”, переписка і звіти, а також твори видатного славіста В. І. Григоровича [23].

За період з 1914 по 1916 рр. Товариство планувало видання п'яти томів свого збірника, два з яких присвячувалися визначним науковцям — XXI-й том ЛІФТІНУ — академіку Ф. І. Успенському, а XXV-й — видатному славісту В. І. Григоровичу. Однак, через брак коштів Правління ІФТІНУ змушене було суттєво обмежити і, врешті решт, з 1917 р. взагалі припинити видання ЛІФТІНУ. Останній XXVII-й том ЛІФТІНУ був завершений друком у 1916 р [5, арк. 167].

Таким чином, у підсумку слід зазначити, що незважаючи на всі фінансові переpons, ІФТІНУ вдалося налагодити і успішно проводити продуктивну видавничу роботу. Передусім цього вдалося досягти завдяки праці членів ІФТІНУ, урядовій фінансовій підтримці та допомозі меценатів. Видавнича робота ІФТІНУ була покликана популяризувати наукові знання з різних галузей гуманітарних наук, засвідчила прогресивну громадянську позицію і значний науковий потенціал членів товариства. У них надруковані праці з візантієзнавства і слов'янознавства, вітчизняної і всесвітньої історії, археології й етнографії, літератури, культури, філософії та педагогіки, авторами цих статей були не лише провідні вчені того часу: професори і доценти вищих навчальних закладів, а й представники середньої і початкової освіти Російської імперії. Майже усі наукові студії, перш ніж увійти в ЛІФТІНУ, були апробовані і проаналізовані на засіданнях товариства. Загалом видавнича діяльність ІФТІНУ, що проводилася часто у складних політичних, соціальних і культурних умовах, незважаючи ні на що стала досить важливою для українського суспільства, оскільки досягнення науки і культури були донесені

до широких верств населення, а збірники ЛІФТІНУ разом з додатковими виданнями ІФТІНУ відіграли важливу роль у розвитку української науки.

Література

1. Отчет историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете за 1889/90 гг. // Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете (далее — ЛИФОИНУ). — Одесса, 1890. — Т. I. — С. 6-12.
2. Маркевич А. И. Историко-филологическое общество // А. И. Маркевич Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета. Историческая записка. — Одесса, 1890. — С. 726-727; Рыстенко А. В. Историческая записка о деятельности историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете за 15 лет. — Пятнадцатилетие ИФОИНУ. — Одесса, 1905. — С. 15-45.
3. Історія Одеського університету за 100 років [Відп. редактор проф. О. І. Юрженко]. — Київ, Вид-во Київського університету, 1968. — 423 с.
4. Степанский А. Д. К истории научно-исторических обществ в дореволюционной России. // Археографический ежегодник за 1974 г. — М., Наука, 1975. — С. 38-55; Историко-філологічне товариство при Новоросійському університеті // УРЕ. — К., 1961. — Т. 5. — С. 540; Историко-філологічне товариство при Новоросійському університеті // РЕІУ. — К., 1970. — Т. 2. — С. 268.
5. Державний архів Одеської області. — Ф. 45: Новоросійський університет. — Оп.19. — Спр.705: Историко-филологическое общество при Новороссийском университете. Начало 1905, конец 1917 год. — 171 арк.
6. Попова Т. Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах: Из истории Новороссийского университета. — Одесса: Астропринт, 2007. — 536 с.
7. Медалієва О. З. Роль університетських історичних товариств в українському національному відродженні (остання третина XIX - 1917 р.): Автореф. дис... канд. істор. наук: 07.00.01. / Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. — Черкаси, 2005. — 20 с.

8. Устав историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. — ЛИФОИНУ. — Одесса, 1890. — Т. I. — С. 1-5.
9. Отчет историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете 1897/98 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1899. — Т. VII, Византийское отделение IV. — С. 1-9.
10. Отчет секретаря отдела о бесплатных лекциях для учащихся средних учебных заведений г. Одессы // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1905. — Т. XVIII. — С. 256-262.
11. Отчет о деятельности историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете за 1898/99 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1900. — Т. VIII. — С. 3-13.
12. Протоколы заседаний историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1899. — Т. VII. — С. 1-46.
13. Пятнадцатилетие историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. — Одесса, 1905. — 62 с.
14. Заседание Педагогического отдела ИФОИНУ по вопросу о реформе средней школы (2 апреля 1905 г.). — Одесса: Экономическая типография, 1905. — 84 с.
15. Державний архів одеської області. — Ф. 45: Новоросійський університет. — Оп. 8. — Спр. 41: Об исходотайствовании Историко-филологическим обществом при Новороссийском университете назначения денежного пособия от Правительства. Начало, конец 1892 г. — 8 арк.
16. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1890/91 - 1892/93 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1894. — Т. III. — С. 1-18.
17. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1896/97 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1899. — Т. VII. — С. 6-12.
18. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1897/98 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1899. — Т. VII. — С. 1-9.
19. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1905/06 и 1906/1907 гг. // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1910. — Т. XVI. — С. 1-9.
20. Протокол 214 заседания ИФОИНУ (29 сентября 1907) // ЛИФОИНУ. — Одесса, 1910. — Т. XVI. — С. 17-19.
21. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1910 г. // Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского ун-та за 1910 г. — Одесса: Техник, 1911. — С. 206-211.

22. Отчет о деятельности ИФОИНУ за 1915 г. // Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского ун-та за 1915 г. — Одесса, 1916. — С. 367-371.
23. ЛИФОИНУ. — Одесса, 1916. — Т. XXV. — 450 с.

Резюме

В статье рассматривается издательская деятельность Историко-филологического общества при Новороссийском университете в Одессе.

Рецензент доктор истор. наук, профессор В. М. Хмарский